

YESRİB'TEN MEDİNE'YE TİCARÎ HAYAT

Hız. Peygamber'e (sas) 13 yıllık zorlu Mekke hayatından sonra hicret yurdu olan Medine'nin, önceki adı *Yesrib*'ti. Şehrin bilinen en eski adı olan *Yesrib*, buraya ilk yerleşen kişi olan *Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil*'den dolayı bu ismi aldığı söylenir.²² Anlamı, "zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, başa kalkmak, bozmak" gibi olumsuz çağrışımlar yaptığı için, Hız. Peygamber (sas) tarafından değiştirilmiş, *Tâbe/Hoş*, *Taybe/Güzel*, gibi isimler verilmiş, ama en fazla *Medine* ismi ile anılmıştır.²³

Yesrib'in ya da asıl/kıyamete kadar anılacak ismi ile Medine'nin sosyal, kültürel ve dini yapısı, coğrafi ve iklim şartları Mekke'den çok farklı idi. Biz meseleyi sadece ticarî noktadan ele alacağımız için çerçevemizi buna göre daraltırsak şunları söyleyebiliriz: Mekke tarıma elverişli bir yer değilken, Medine ciddi ziraat alanların olduğu bir yerdi. Halk, geçiminin büyük bir kısmını bu yoldan temin ederdi. Yine hayvancılık alanında da Medine, Mekke'ye göre çok daha ileri boyutta idi. Ayrıca dericilik o günkü şartlarda orada çok ilerlemiş, hatta işlenmiş deri ihracatı yapılan önemli bir ticarî meta haline dönüşmüştü. Dolayısı ile Me-

22. Semhûdi, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 156

23. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 285

dine'deki ticarî hayat, Mekke'deki gibi sadece satış üzerine kurulan bir hayat değil, üretim ve işleme noktasında da epey hareketliliği olan bir alandı. Ancak ticarî hayatın büyük bir kısmı Yahudilerin elinde idi.

Efendimiz (sas) Nübüvvetin 13. yılında Yesrib'e hicret ettiğinde, orası 10.000 nüfuslu, o günün şartları içerisinde orta ölçekli bir şehirdi. Bu nüfusun yarısından biraz azı, yani 4000 kadarı Yahudi, geri kalan 6000'i ise *Arab-ı-Arabe* diye bilinen has Araplardan oluşuyordu.²⁴ Bu Araplarda kökenleri Yemen'e dayanan Ezd kabilesinin içerisindeki, beş büyük kabilenin ikisinden müteşekkildiler. Tarihte isimlerini çokça duyduğumuz bu iki kabile *Evs* ve *Hazrec*'ti. Aynı babanın iki oğlunun soyundan gelen bu Araplar, ne yazık ki asırlık çekişmeleri ile birbirleriyle savaş halindeydiler. 120 yıl süren bu savaşların en sonucusu Medine'de bulunan Buâs mevkiinde geçtiği için *Yevmû Buâs* (M.617) diye tarihe geçmiş ve öncesindeki savaşlarda bu isimle anılarak *Buâs Savaşları* diye ifade edilmişti. Elbette ki bu kardeş kavgalarından en memnun olanlar bölgedeki Yahudilerdi. Çünkü onlar birbirlerine düştükçe, güçleri zayıflıyor, etkinlikleri kırılıyor, bunun neticesinde de Yahudiler bu ortamdan çokça istifade ederek, onlar üzerinde her türlü hâkimiyeti çok daha rahat bir şekilde sağlıyorlardı. Bundan dolayı da bazen Evs ve Hazrec arasında bir ittifak ya da bugünün lisanı ile bir ateşkes ilan edilse, Yahudiler ne yapıp edip, bunu bozmaya çalışıyor, onları yine birbirlerine düşürüyorlardı.

Orada yaşayan Yahudiler, aynen diğerleri gibi kendilerini hep seçilmiş ırk ve kutsal bir millet olarak görüyor; **“Bizler Allah'ın oğulları ve dostlarıyız”** diyor,²⁵ kendi dışındakileri insanları ise Yehova'nın kendilerine hizmet için yarattığı varlıklar olduğunu iddia ediyorlardı. Böyle bir kutsal ırk mantığı onları; *“Yahudi olunmaz, Yahudi doğulur”* düşüncesine vardırması. Özellikle anne Yahudi olmadıkça, asla Yahudi olunamayacağı fikri onlarda bir aki-

24. Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 162

25. Maide Sûresi, 5/18, Cuma Sûresi, 62/6

de halindeydi. Böyle olmasına rağmen Medine Yahudilerinin bu temel akidelerine aykırı davrandıklarını tarihi kaynaklar bizlere nakletmektedirler. Onların Medine’de, Arap çocuklarını yanlarına alıp Yahudileştirdiklerini, Yahudi olarak onları kabul ettiklerini görmekteyiz. Bunun en temel sebebi ise, bölgeye sığınmacı olarak geldikleri için Araplar üzerinde hâkimiyetlerini kaybetmemek ve bundan siyasi çıkar elde etme adına, dinlerinin en temel akidesinden vazgeçmeleridir. Bu da gösteriyor ki aslında Yahudiler siyasi menfaatler adına çoğu zaman dinlerine ait bazı ilkeleri çiğneyebiliyorlardı.

Bunun nasıl olduğunu şu iki örnek üzerinden daha iyi anlayabiliriz. Bu örneklerden ilki şudur: O günün Yesrib’inde isim olarak Araplaşan Yahudileri çokça görmekteyiz. Mesela *Malik b. Dayf, Ka’b b. Eşref, Cebel b. Kuşeyr* ve daha onlarca Yahudi olmalarına rağmen Arap isimleri ile bilinir, Arapçayı bir Arap kadar güzel konuşurlardı. Yahudilerin böyle Araplaşmış olarak görünmesi tamamen elde edecekleri menfaat ve çıkarlara dayanıyordu. İkincisi ise; kendi isimleri Yahudi oldukları halde baba isimleri Arap olanlar da vardı. Mesela; *Samuel b. Zeyd, Şas b. Kays, Rafi b. Harice* ve daha niceleri, bunlarda Yahudileşen Arapları gösteriyordu. Yahudilerin, baba ve anneleri Arap olmalarına rağmen, bu Arap çocuklarını yanlarına alıp onları Yahudileştirmeleri ise o günlerde başlı başına sosyal bir trajedi haline dönüşmüştü.

Yahudiler, kendileri kutsal ırk olduklarına inandıkları gibi, bölge Araplarını da buna inandırmışlardı. Ne yazık ki Arapların büyük bir kısmı onların seçilmiş, kutsanmış, yani özel insanlar olduklarına inanıyorlardı. Böyle bir inançtan dolayı da bazı Araplar, çocuklarının daha iyi yetişmeleri için, bazıları da çeşitli adaklardan dolayı kendi öz çocuklarını bu Yahudilere teslim ediyorlardı. Hatta birçok Esbâb-ı Nüzûl rivayeti, Bakara 256. ayette geçen “**La ikrahe fi’l-din/ Din de zorlama yoktur**” ifadesinin böyle sosyal bir olay üzerine nazil olduğunu söylemektedirler.²⁶

26. Vâhidi, *Esbabü'n-Nüzûl*, s. 59; Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c. 3, s. 10

Efendimiz (sas) Hicretin 4. yılında Benû Nadir Yahudilerini Medine'den sürgün edeceği sırada Ensar'dan olan bazı hanımlar, Allah Resûlü'ne (sas) müracaat ederek, bu sosyal durumdan Efendimiz'i (sas) haberdar ettiler ve çocuklarının kendilerine iadesini istediler. Bu olay üzerine inen ayet çerçevesinde Efendimiz (sas) seçim hakkını bizzat çocuklara bıraktı. İsteyenin yanında yetiştiği Yahudi aileleri ile gidebileceğini, isteyen ise kendi öz anne ve babası ile Medine'de kalabileceğini söyledi. Bu olay üzerine bir kısmı gitmeyi isterlerken, bir kısmı da Medine'de öz anne ve babaları ile kalmayı tercih edeceklerdi. Bu durumlarda gösteriyordu ki, gerçekten Yahudiler bölgede, Arapların kendilerine olan öz güvenlerini sarsmış, onları büyük bir kimlik kaybına mahkûm edip, kendi üstünlüklerini onlara adeta içselleştirerek kabul ettirmişlerdi.

Arapların hali böyle iken, Yahudilerin durumu ise şöyleydi: 4000 nüfuslu Yahudiler bazı alt aileleri içerisinde barındırır da, üç büyük kabilede oluşuyorlardı. Bunlar, *Benû Kaynuka*, *Benû Nadir* ve *Benû Kurayza* idi.

Bu üç kabile adeta şehrin ticaretini kendi aralarında paylaşmış bir halde idiler. Şöyle ki; *Benû Kaynuka*, isminden de anlaşılacağı üzere kuyumculuk ile uğraşırlardı. Bunlar genellikle altın ticareti yapar, ama bunun da ötesinde tefecilik yaparlardı. Çok yüksek faizlerle özellikle Araplara borç para verir ve onları bir ömür sömürürlerdi. Benû Kaynuka'nın yaptıkları iş, bugünün lisanı ile konuşursak bir yönü ile para/menkul değerler borsası- nı ellerinde tutmak ve bu borsayı kendi lehlerinde kullanmaktı.

İkinci büyük kabile olan *Benû Nadir*'e gelince, onlar ise tarım ile uğraşırdı. Zaten *nadir* birçok anlamın yanı sıra yeşil ve çiçekli bir bitki demektir.²⁷ Bunlar, özellikle Medine'nin en önemli geçim kaynağı olan hurma üreticiliği yaparlardı. Büyük hurma bahçelerinin sahipleri olarak o gün bile dışarıya ihrac edecek düzeyde bir pazar oluşturmuşlardı.

27. Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 475

*Benû Kurayza'*ya gelince bunlar ise *debbağ*dılar; yani deri üretimi ve işletimi yaparlardı. Onlar bu alanda o kadar kendilerini geliştirmişlerdi ki, başta çizme olmak üzere birçok mamulün üretimi ile uğraşırlardı. Bunlar da ürettikleri bu deri ürünlerini hem Medine pazarına, hem de başka yerlere satarlardı.

Yahudiler bu üç farklı, gümüzde bile ticaretin ana damarları olan bu sektörleri ellerinde tutukları için, ticarî sahada da söz onlarındı. Onlar pazarın kurallarını koyar, fiyatları belirler, tabii ki şartları hep kendi çıkarları doğrultusunda oluşturlardı. O gün için Medine'de insanların ticaret yaptıkları dört büyük çarşı vardı. Bunlar, Zebâle mıntıkasındaki çarşı, Benî Kaynukâ' semtindeki çarşı, Safâsif'deki çarşı ve İbn Huyeyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı idi. Bu İbn Huneyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı Câhiliye döneminde ve özellikle İslâm'ın ilk günlerinde en yoğun çarşı idi. Bundan dolayı o mevkiye, *Muzâhem/Rekabet* edilen yer ve *Mezâhim/ Kalabalık*, sıkışık yer denilmiştir.²⁸

Bu çarşıların ya da pazarların tüm ipleri/yönetimi de elbette Yahudilerin ellerinde idi. Mesela; meşhur pazarlarda kurulan dükkanların en işlek olanlarını ellerinde tutar, işe yaramaz kıyıda köşe de olanları ise Araplara yüksek paralarla kiraya verirlerdi. Pazardaki malların satış bedellerini kendi istedikleri şekilde belirler; satarken de alırken de hep kendileri kazançlı çıkarlardı. Onların temel mantığı şöyleydi: "*Arapların mallarından ne kap-sak kârdır ve bu hususta bizler mesul ve günahkâr olmayız. Zira on-lar hak yolda değildirler.*"²⁹

Efendimiz (sas) Medine pazarının bu halini çok iyi gözlemledi. Tabi sadece işin mahiyetini anlamakla kalmadı, kesinlikle bazı alternatiflerin geliştirilmesinin gerekliliğine karar verdi. Efendimiz (sas) çok iyi fark etmişti ki; eğer ticaret Medine'nin var olan, bu dört büyük çarşısında devam ettirilse, asla ipler Yahudilerin ellerinden alınamayacaktı. Çünkü işin başında pazarın şartları-

28. es-Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ* c.1, s. 347).

29. Taberi, *Camii'l-Beyan*, c. 3, s. 226

nı onlar koymuşlardı. Onların ellerinden bu şartları alıp, Müslümanların lehlerine dönüştürmek çok da kolay değildi. Bu gerçeği çok iyi farkedene Efendimiz (sas) ticarî sahadaki mücadeleye yeni alternatif bir pazar oluşturarak başlanması gerektiğinin kararına vardı. Bunun üzerine Sahâbe'nin içerisindeki tüccarlarla istişare ederek Müslümanlara has bir çarşı/pazar yeri oluşturmak için seferber olundu.

Tabi bu ilk çarşı öyle çok büyük ve kapsamlı değildi; Yahudilerin çarşılarına yakın *Bakîyü'z-Zübeyr* diye bilinen bir bölgede idi. Efendimiz (sas) buraya büyük bir çadır kurdurarak, orasını Müslümanların pazarı olarak ilan etti. Artık Müslümanlar ticaretlerini bu yeni çarşıda yapacaklardı. Çok kısa bir zaman zarfında bu çadırda kurulan çarşı, kendinden söz ettirmeye başlamıştı. Medine'de yıllardır Arapları sömürmeye alışmış Yahudiler, böyle bir gelişme karşısında büyük bir şaşkınlık geçirdiler. Bir müddet bu yeni olayı sessizce ama sinsice izledikten sonra, kendilerine alternatif olacak olan bu pazarın bir an önce ortadan kaldırılması gerektiği kararına vardılar. Çünkü onlar çok iyi biliyorlardı ki Müslümanlar, ticarî sahada kendi ayakları üzerine durmaya başladıkları gün, sosyal ve siyasal hayatta da bunu başaracaklar ve artık kimselere ipleri vermeden izzet ve şeref üzere yaşayacaklardı. Böyle bir durum ise elbette Yahudileri oldukça endişelendiriyordu.

Bu endişe ilerleyen günlerde büyük bir öfkeye dönüşmüştü. Yahudilerin en meşhur şair ve savaşçılarından biri olan ve ileride Müslümanlar tarafından yaptığı ihanetlerin bir karşılığı olarak öldürülecek olan, *Ka'b b. Eşref* bir gece adamlarını da yanına alarak Müslümanların pazar olarak kullandıkları bu çadırı yıkmak için harekete geçti. Onlar gecenin karanlığından istifade ederek önce çadırın iplerini keserek, sonra orayı ateşe vererek, bu çarşığı yerle bir ettiler. Efendimiz (sas) sabahın erken saatlerinde bu durumdan haberdar olunca, herkesin öfke ile ellerini sıktıkları bir zamanda, tebessüm etti. Sahâbe merakla bu tebessümün sebebini sorduklarında; Efendimiz (sas) dedi ki: *“Yaptığımız bu iş*

Yahudileri kızdırdı. Demek ki biz doğru bir iş yapmışız. Bundan sonra kendi çarşımızı öyle bir yere taşıyacağız ki, onlar bu sefer daha fazla kızacaklar."³⁰

Efendimiz (sas) bu olay üzerine ileride Hz. Ebû Bekir'in hali-fe seçileceği yer olan *Benû Saide Sakife*'sinin hemen yanı başında büyükçe bir arsa satın aldı. Alınan bu arsanın üzerinde eski kabirler vardı. Böyle bir yerin çarşı olarak edinilmesinde de hikmetler olduğu muhakkaktır. Sanki Efendimiz (sas) kabirlerin olduğu bu yere çarşığı kurdurarak, ticarete dalıp, ölümü unutmaları diye tüccarlara fiili bir nasihat ortamı oluşturmak istemiş gibidir. Efendimiz (sas) çarşı için alınan bu arsayı kıyamete kadar Müslümanlara bu iş için vakfetti. Burada kalıcı bir çarşı inşa ederek, tüm Müslüman tüccarları buraya davet etti ve bu çarşının kurallarını bizzat kendisi koydu. Mesela; Efendimiz (sas) bu çarşıda yaptığı dükkânları aynı kişilere kiraya vermek yerine, hiçbir kira bedeli almadan sabahın erken saatlerinde kim erken gelirse ona verilmesi gerektiği kararını çıkartmıştı. Buyurmuşlardı ki: ***"İşte bu sizin pazarınızdır, burada sabit köşeler, yerler edinmeyin."***³¹ Efendimiz (sas) böyle yapmakla da, ticaretin tekelleşmesini önledi ve tabi ki Müslümanlar arasında tatlı bir yarış oluşturarak, Yahudilerin ellerinde olan ticaret hacmini kademeli olarak Müslümanların eline geçirtti. Yavaş yavaş Yahudiler ellerindeki imkânları kaybetmeye başladılar ve çok değil dört yıl içerisinde Medine'nin ticaretinin büyük bir bölümü Müslümanların eline geçti.

30. Semhûdî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 539, 540

31. Semhûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 539